

А.В. КОСЕНКО, старш. преподав., НТУ «ХПИ»

РОЗРОБКА РИНКОВО-ОРІЄНТОВАНИХ МЕТОДІВ ВАРТІСНОЇ ОЦІНКИ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Розроблено методичні положення визначення вартості інтелектуальних новацій на основі комбінованого середньо вагового методу з використанням їх загальних та специфічних особливостей

Methodical positions of determination of cost of intellectual innovations are developed on the basis of the combined middling gravimetric method with the use of their general and specific features

Перехід промислових підприємств на інноваційний розвиток тісно пов'язаний з проблемою управління вибором стратегій реалізації їх інноваційного потенціалу як головної передумови розвитку, раціональних з погляду зовнішніх і внутрішніх умов на основі творчого використання новітніх наукових досягнень, вітчизняного та зарубіжного досвіду. Разом з тим слід відзначити недостатнє розроблення комплексу питань, пов'язаних з формуванням та оцінкою інноваційного потенціалу підприємств та організацій, зокрема, це стосується комплексного аналізу інноваційної діяльності підприємства, визначення комерційного потенціалу окремих об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ), забезпечення умов їх узгодженої взаємодії, оптимізації вибору й управління стратегіями реалізації та розвитку. Тому необхідні подальші дослідження змісту і ролі ОІВ в забезпеченні конкурентних переваг вітчизняних підприємств на зовнішньому і внутрішньому ринках та розробка ефективних механізмів цілеспрямованого управління комерційним використанням ОІВ, розробки методичних основ визначення їх вартісної оцінки і встановлення ринкової ціни, на що вказують ряд сучасних дослідників цієї проблеми [1, с.18; 2, с.99; 3, с.72; 4, с.141; 5, с.264].

Існуюча методична база по визначенню економічної оцінки технологічних інновацій в основному направлена на розробку витратного підходу до встановлення вартісної оцінки нових технологій, суть якого заключається у врахуванні всіх матеріальних витрат підприємства-розроблювача ОІВ. Рекомендації О.В.Новосельцева в основному направлені на визначення витрат підприємства на проведення наукових розробок при створенні ОІВ [6, с.12-16], з чим не погоджується Н.Ю.Пузиня, за версією якої ціна ОІВ повинна включати в себе не тільки трудову, а і матеріально-технічну складову [7, с.123-127]. На наш погляд, врахування тільки науково-дослідної та матеріально-технічної складових витрат не в повній мірі визначають витрати на створення ОІВ, що може призвести до заниженої ціни на ОІВ. Відомий російський вчений А.М.Козирєв запропонував визначати вартість ОІВ на основі дохідного підходу [8, с. 167-175]. Разом з тим, його пропозиції не враховують життєвий цикл ОІВ, так як є очевидним, що на протязі певного часу (життєвого циклу) вартість ОІВ буде змінюватися. Визначати

повний комерційний потенціал ОІВ пропонує Л.М.Устинова [9, с.34-41], що, на думку П.М.Цибульова, буде значною конкурентною перевагою при міжнародному трансфері технологій [5, с.318-319]. Аналіз, проведений Г.Крижним, показує, що створення комплексних методів врахування всіх чинників при вартісній оцінці технологічних інновацій може дати значний економічний ефект при їх комерціалізації [7, с.289-291].

Метою статті є розробка методичних основ визначення ціни ОІВ і на цій основі встановлення трансферних (ліцензійних) цін на них.

Проведені нами дослідження дають підстави стверджувати, що цінність ОІВ як товару визначається, з одного боку, специфікою результатів інтелектуальної діяльності як об'єкту економічних стосунків, з іншої - особливостями інституту інтелектуальної власності, в рамках якого відбувається їх реалізація на ринку. В результаті, можна відзначити цілу низку специфічних рис інтелектуального товару, які істотним чином впливають на характер і форму його комерціалізації та ринкової поведінки. Ми пропонуємо розділити специфічні особливості ОІВ як товару на дві групи: матеріально-фінансові (розширяють і забезпечують ринкові можливості ОІВ як товару) та такі, що обмежують ринкові можливості ОІВ. (рис.1).

Як правило, *матеріально-фінансові особливості* не визивають питань. Зазначимо тільки, що інвестиційний характер ОІВ передбачає залучення певних інвестицій з метою здобуття в майбутньому доходів від використання створеного з їх допомогою ОІВ. Потенційна можливість одночасного використання одного ОІВ багатьма суб'єктами, тобто тільки для ОІВ має місце потенційна або фактична множинність власників майнових прав, що створює додаткові ринкові можливості даного ОІВ.

Особливості ОІВ, які *обмежують їх ринкові можливості*, ще в наявних дослідженнях не аналізувалися, ми це робимо вперше. Дійсно, можливість встановлення відносно ОІВ режиму державної таємниці (а це відбувається досить часто) істотно обмежує ринкові можливості і можливості комерціалізації даного ОІВ. Також важливим є той факт, що при тиражуванні чи дистрибуції ОІС вже недостатня участь двох суб'єктів: продавця (правовласника) і покупця (особи, зацікавленої в придбанні повної або часткової сукупності прав на ОІВ). Обов'язковою є участь в процесі комерціалізації ОІВ і автора - володаря права на авторську винагороду від будь-якого використання його творіння.

Рис.1 – Класифікація особливостей ОІВ як товару при їх комерціалізації

Особливу увагу в класифікації особливостей ОІВ, що пропонується нами на рис.3.1, слід звернути на абсолютний характер прав на ОІВ. Це означає, що права на ОІВ носять абсолютний характер, тобто діють проти будь-кого, хто бажає скористатися правами на ОІВ без дозволу право власника. Виключення з цього правила складає ноу-хау, право на яке носить так званий «квзіабсолютний характер» [3, с.86]. Це пояснюється тим, що один і той же результат може бути отриманий декількома самостійними суб'єктами і, за умови збереження ними даного результату в режимі комерційної таємниці, кожен з них володітиме винятковими правами на один і той же результат, не порушуючи права один одного, тобто сукупне виняткове право стає «відносно абсолютним», оскільки виключає всіх третіх осіб, окрім добросовісних творців такого ж результату.

Узагальнюючі наукові напрацювання з приводу вартісної оцінки об'єктів інтелектуальної власності (ОІВ) [1-6] можна виділити ряд специфічних особливостей ОІВ, основні з яких стосовно деяких об'єктів нами наведені в табл.1. Аналіз табл. 1 показує, що є ряд специфічних особливостей ОІВ, які схожі між собою в усіх ОІС, що аналізувалися. Це свідчить про те, що всі вони належать до однієї групи активів, а саме до об'єктів інтелектуальної власності. Разом з тим, інша група специфічних особливостей ОІВ мають цільове призначення: вони характерні тільки для одного або для декількох видів ОІВ, що й відтворено нами в табл.1. Наприклад, термін дії патенту для винаходів діє

20 років, для корисної моделі – 10 років, для промислового зразка – 10 років. З можливим подовженням на 5 років, дія свідоцтва для товарного знаку – 10 років з можливим продовженням за клопотанням власника свідоцтва, поданим впродовж останнього року дії свідоцтва, щоразу на 10 років. Деякі особливості для окремих видів ОІВ діють навіть різнонаправлено. Наприклад, вартість товарного знаку багато в чому залежить від того, наскільки товарний знак *відомий* на українському чи іншому ринку, а вартість корисної моделі прямо залежить від того, наскільки вона *невідомо* на даному ринку. Виходячи з вище викладеного, можна стверджувати, що наявні особливості того чи іншого ОІС можуть суттєво впливати на його вартість, що, на наш погляд, необхідно враховувати з допомогою додаткових показників при визначенні порівняльних розрахунків вартість ОІС.

Ми пропонуємо розраховувати економічні параметри ОІВ як узгодження оцінок, отриманих різними методами з урахуванням рівня наукової оригінальності даного ОІС, тобто його відповідності як загальним, так і специфічним особливостям. При узгодженні результатів, на наш погляд, найбільш точним виглядає використання «середньовагового» методу, суть якого заключається в тому, що результату розрахунку, який отримано з використанням відповідного методичного підходу, може бути надано більша або менша вага в порівнянні з іншими методичними підходами: витратним, дохідним або порівняльним (ринковим). Економіко-математична модель визначення підсумкового значення вартісної оцінки технологічної інновації C_{mi} на основі «середньовагового» методу має наступний вигляд:

$$C_{mi} = \alpha C_{mi}^e + \beta C_{mi}^d + \gamma C_{mi}^p, \quad (1)$$

де C_{mi}^e – ціна технології, яка визначена з використання витратного методичного підходу; C_{mi}^d – ціна технології, яка визначена з використання дохідного методичного підходу; C_{mi}^p – ціна технології, яка визначена з використання ринкового (порівняльного) методичного підходу; α, β, γ - вагові коефіцієнти, причому повинно виконуватися рівняння: $\alpha + \beta + \gamma = 1$.

Таблиця 1 – Загальні та специфічні фактори (особливості) впливу на вартість ОІВ

ОІВ	Специфіка ОІВ	Фактори впливу на вартість ОІВ
Загальні особливості ОІВ	Ресурсомісткість ОІВ	Врахування витрат ресурсів та часу на створення ОІВ
	Імідж сфери використання	ОІВ, які споживаються в галузях-носіях НТП ціняться вище
	Рівень наукової новизни	Невідоме раніше, як правило, визначається вищою вартістю
	Ступінь корисності	Врахування міри корисності ОІВ у виробничих процесах
	Широта потреб, що задовольняє ОІВ	Збільшення вартості В за рахунок багатоваріантного використання об'єкту інтелектуальної власності
	Винятковість права власності ОІВ	Обмеження у використанні В надає додатковий прибуток і збільшення витрат на відтворення і створення аналога ОІВ

	Індивідуальність ОІВ	Індивідуальність ОІВ впливає на зростання його конкурентних переваг і підвищує вартість об'єкту
	Сегмент споживчого ринку ОІВ	Залежність вартості прав від території використання оцінюваного об'єкту інтелектуальної власності
Винахід (<i>B</i>)	Формула винаходу	Індивідуальні особливості формування вартості кожного винаходу
	Призначення, спосіб використання <i>B</i>	Ступінь складності визначення вартості <i>B</i> залежить від способу використання винаходу.
	Споживчий склад <i>B</i>	Склад <i>B</i> (спосіб, речовина) визначає його кінцеве призначення
	Винахідницький рівень <i>B</i>	Прямо впливає на збільшення рівня конкурентоспроможності <i>B</i>
	Здатність <i>B</i> приносити додатковий прибуток	Збільшення оцінної вартості винаходу, що характеризує його як об'єкт, який має промислове (комерційне) застосування
	Термін дії патенту	20 років від дати подання заявки згідно українських законів
Корисна модель (<i>КМ</i>)	Рівень ринкової новизни <i>КМ</i> (на даному ринку)	Вартість <i>КМ</i> прямо залежить від того, наскільки вона невідома на даному ринку (наприклад, в Україні)
	Відсутність ринкових аналогів <i>КМ</i>	Ріст рівня конкурентоспроможності, встановлення вільної ціни на товар, виготовлений з використанням корисної моделі
	Оригінальність	Можливість правової охорони у вигляді патенту
	Промислове застосування	Гарантоване здобуття патенту на <i>КМ</i> збільшує вартості прав на неї
	Термін дії патенту	10 років від дати подання заявки згідно українських законів
Промисловий зразок (<i>ПЗ</i>)	Збільшення привабливості товару	Збільшення вартості готової продукції на основі ОІВ за рахунок поліпшення вигляду (споживчої привабливості) виробу (товару)
	Вигляд технічної форми <i>ПЗ</i>	Особливості визначення вартості кожного виду <i>ПЗ</i> (форма, малюнок, розфарбування або їх поєднання)
	Естетичне задоволення споживача	Збільшення відповідності <i>ПЗ</i> до естетичних вимог споживача підвищує його вартісну оцінку
	Задоволення потреб ергономіки	Збільшення відповідності <i>ПЗ</i> до ергономічних вимог споживача підвищує його вартісну оцінку
	Промислова придатність <i>ПЗ</i>	Можливість використання <i>ПЗ</i> у промисловості та/або іншій сфері прямо впливає на його вартісну оцінку
	Рівень індивідуальної новизни	Вплив на вартість <i>ПЗ</i> повної або часткової відсутності схожості зовнішнього вигляду з точки зору потенційного покупця
	Призначення використання <i>ПЗ</i>	Підвищення споживчих якостей виробів і їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку
	Оригінальність	Можливість правової охорони у вигляді патенту
	Термін дії патенту	10 років від дати подання заявки згідно українських законів, може бути подовжено не більше, ніж на 5 років
Товарний знак (<i>ТЗ</i>)	Якість виробів, що виготовляються	Залежно від змін показників якості збільшується або зменшується вартість <i>ТЗ</i> і попит на нього
	Здатність <i>ТЗ</i> приносити додатковий прибуток	Збільшення оцінної вартості продукту, за рахунок брендового характеру товарного знаку
	Рівень новизни	Вартість об'єкту залежить від того, наскільки <i>ТЗ</i> відомий на українському чи іншому ринку
	Оригінальність <i>ТЗ</i>	Надання правової охорони <i>ТЗ</i> у вигляді свідоцтв
	Термін дії свідоцтва на <i>ТЗ</i>	10 років від дати подання заявки згідно українських законів, може бути подовжено за клопотанням власника щоразу на 10 років

Крім того, отриманий результат (1) також має бути скорегований з допомогою коефіцієнту оригінальності ОІС, що в підсумку і дозволить отримати кінцевий результат розрахунку. Група експертів визначає ступінь оригінальності кожного з факторів впливу по певній шкалі, розмірність якої також є предметом експертної оцінки. Наприклад, необхідно оцінити вартість певного винаходу.

Експертами встановлено, що врахування ступеню оригінальності (або не оригінальності) цього винаходу може призвести до підвищення (або зменшення) його вартості в межах 10 відсотків. Це значить, що значення любого з коефіцієнтів,

які відтворюють фактори, представлені в табл. 1 може коливатися в межах 0,9...1,1, що й буде відповідати поставленій нами задачі. В цьому випадку шкала оцінки (врахування оригінальності) кожного з факторів, приклад яких наведено в табл. 1, може мати наступний вигляд: $F = 1,1$ – фактор має максимальний рівень оригінальності; $F = 1,09 \dots 1,01$ – фактор має високий ступінь оригінальності, який може оцінюватися від дуже значного (1,09) до майже звичайного (1,01); $F = 1,0$ – фактор має звичайний рівень оригінальності, який є загальноприйнятим на даному ринку для певних видів ОІВ; $F = 0,9$ – фактор має мінімальний рівень оригінальності, який може бути представлено на даному ринку, значно менший від загальноприйнятого; $F = 0,91 \dots 0,99$ – фактор має низький рівень оригінальності, в порівнянні з загальноприйнятим на жданому ринку, який може оцінюватися від дуже низького (0,91) до майже звичайного (0,99). В результаті кількісної оцінки факторів загальної та специфічної оригінальності певного об’єкту інтелектуальної власності появляється можливість визначення коефіцієнтів загальної та специфічної оригінальності даного ОІВ. Методичні положення з цього приводу можна звести до наступного.

Коефіцієнт загальної оригінальності j -го виду ОІВ F_j^{za2} визначається наступним чином:

$$F_j^{za2} = F_{1j}^{za2} Q_{1j}^{za2} + F_{2j}^{za2} Q_{2j}^{za2} + \dots + F_{ij}^{za2} Q_{ij}^{za2} + \dots + F_{nj}^{za2} Q_{nj}^{za2} = \sum_{i=1}^{i=n} F_{ij}^{za2} Q_{ij}^{za2},$$

де n – кількість загальних показників оригінальності ОІВ, які є важливими при вартісній оцінці j -го виду ОІВ.

Коефіцієнт специфічної оригінальності j -го виду ОІВ F_j^{cn} визначається з використанням такої залежності:

$$F_j^{cn} = F_{1j}^{cn} Q_{1j}^{cn} + F_{2j}^{cn} Q_{2j}^{cn} + \dots + F_{ij}^{cn} Q_{ij}^{cn} + \dots + F_{nj}^{cn} Q_{nj}^{cn} = \sum_{i=1}^{i=n} F_{ij}^{cn} Q_{ij}^{cn},$$

де n – кількість специфічних показників оригінальності j -го виду ОІВ, які є важливими при його вартісній оцінці.

Остаточний вигляд залежності (2.11) для визначення вартості конкретного виду ОІВ середньоваговим методом з урахуванням факторів загальної та специфічної оригінальності об’єкту буде таким:

$$Ц_{mj} = F_j^{za2} F_j^{cn} [\alpha Ц_{mj}^g + \beta Ц_{mj}^d + \gamma Ц_{mj}^p]. \quad (2)$$

Підхід до оцінки ОІВ, що пропонується дозволяє значним чином підвищити точність і достовірність кінцевого результату розрахунків.

Список літератури: 1. Журин К.В. Оценка объектов интеллектуальной собственности в управлении инновационной деятельностью : Дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 : Саратов, 2003.- 183с. **2. Зинов В.Г.** Управление интеллектуальной собственностью.- М.: Дело, 2003.- 512 с. **3. Шаранова Н.А.** Коммерциализация интеллектуальной собственности в современных условиях.- М.: Финансовая

академия, 2000.- 189с. **4.** *Крайнев П.П.* Интеллектуальна економіка: управління промисловою власністю.- К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004.- 448с. **5.** *Цибульов П.М., Чеботарьов В.П., Зінов В.Г., Суїні Ю.* Управління інтелектуальною власністю.- К.: «К.І.С.», 2005.- 448с. **6.** *Новосельцев О.В.* Оценка рыночной стоимости интеллектуальной собственности. - М.: ИНИЦ Роспатента, 2002. - 33с. **7.** *Пузыня, Н.Ю.* Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов / Н.Ю. Пузыня. - СПб.: Питер, 2005. – С. 181. **8.** *Козырев А.* Оценка интеллектуальной собственности. – М.: Экспертное бюро, 1997. – 289 с. **9.** *Устинова Л.Н.* Оценка интеллектуальной собственности при рыночной экономике. - М.: ИНИЦ Роспатента, 2001. - 124с. **10.** *Долина І.В.* Методичний підхід до економічної оцінки технологічних інновацій//Економіка та право.- №1(17).- 2007.- С.130-136.

Надійшла до редакції 12.11.2008 р.